

Szabó G. Zoltán (1943–2018)

Ez év áprilisában köszönthettük fel 75. születésnapján, azon a napon, amikor befejező-dött öt éves munkája, amelyet a nyugdíj után mint emeritus kutató professzor végzett az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete számára. Ez alatt elkészítette az általa főszerkesztett sorozat, a *Kölcsey Ferenc Minden Munkái* című kritikai kiadás *Levelezés* szekciójának utolsó, ötödik kötetét. Mint beszámolt róla az érdeklődő kollégáknak, a befejezés előtt állt már Kölcsey utolsó, Szatmár megyében töltött éveinek háttéranyagát feldolgozó, a megyei levéltár teljes anyagának átnézése után megszerkesztett és jegyzetelt kötet is, amely bemutatja azt a férfit, aki az országgyűlési követségről való lemondása után is, a megyei politika ügyeit intézve megmaradt a reformkori politika egyik megkerülhetetlen vezéralakjának. Néhány hónap múlva ez a kötet is elkészült, már csak lektorálásra és kiadásra vár, ám nem sokkal e munka papírváltozatának véglegesítése után, szeptember 14-ről 15-re virradó éjszakán Szabó G. Zoltán agyvérzést kapott, és sajnos ez a sérülés gyógyíthatatlannak bizonyult, mert a beteg hathetes kóma után a gondos ápolás ellenére október 27-én elhunyt.

Évfolyamtársak voltunk és az egyetem óta barátok, ezért talán megengedi az olvasó, hogy a továbbiakban csak Zolinak nevezsem. Zoli tehát a magyar reformkor irodalomtörténetének egyik legnagyobb kutatója volt. Győrben született és ott is érettségizett a Révai Miklós Gimnáziumban, majd – még az egyetem előtt – a város Kisfaludy Károlyról elnevezett megyei könyvtárában kezdett dolgozni (1960–1962), ahol különleges programot vezetett: kis falvakba telepített kisebb letéti könyvtárakat. 1963 és 1968 között elvégezte az ELTE magyar nyelv és irodalom, valamint könyvtár szakát; szakdolgozatát könyvtártudományból írta, címe: *Tudományos könyvtárak korszerű tájékoztató szolgálata*. 1966-tól az Eötvös József Kollégium tagjaként francia nyelvet is tanult.

Végzés után előbb egy évig az Országos Mezőgazdasági Könyvtárban dolgozott, majd a Középiskolai Fiúdiákotthonban volt nevelőtanár, 1972 és 1984 között pedig a Nemzetközi Előkészítő Intézet könyvtárvezetője lett, majd midőn teljességgel újjászervezte a könyvtárat, kinevezték tanárrá. Komolyan vette hivatását. (Rémült vi-etnámi hallgatóit például egy ízben mind összegyűjtötte, és azok végigjegyzetelték másfél órás előadásomat, amelyet mint meghívott vendég tartottam nekik Bálint Sándor művei alapján a húsvéti magyar népszokásokról. Végül megkérdeztem, miközben Zoli sátánian mosolygott, hogy értettek-e mindent, és van-e valami kérdésük. A legbátrabbik azt mondta, hogy amit a Jézusról mondtam, azt nem értették, de azt szeretné kérdezni, hogy bort vagy virágot illik-e vinni a csajoknak locsoláskor.)

Hosszú éveken keresztül rendszeresen dolgozott a legkülönbözőbb könyvtártudományi szaklapoknak is. 1975-ben az ELTE-n még egy posztgraduális nyelvészeti tanulmányt is elvégzett. Az idegen nyelvek közül a francián kívül tudott még németül, angolul, oroszul, horvátul, latinul, és belekóstolt az ógörögbe is. Anyaintézete az 1974–75-ös tanévben kiküldte Vietnámba, ahol is a Hanoi Idegennyelvű Egyetem magyar lektori állását töltötte be; kitűnő munkájáért a következő évben Vietnám a barátsági emlékéremmel tüntette ki. Majd 1980-ban három hónapig a Kairói Egyetem magyar tanszékén dolgozott mint lektor, az 1980-as évek első felében pedig a Zágrábi Egyetemen tanított magyar nyelvet és irodalmat. Közben természetesen tudománnyal is foglalkozott: az ekkor gyűjtött anyagból publikálta később kiváló tanulmányát a reformkori horvát sajtó Petőfi-képéről. 1984-ben került az Irodalomtudományi Intézetbe tudományos munkatársként; ettől kezdve csak másodállásban oktatott – a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen – magyar nyelvet külföldieknek.

Első nagyszabású intézeti feladata a Sötér István főszerkesztésében készülő komparatistikai kézikönyv, *A magyar irodalom a világirodalom folyamatában* harmadik kötetének (1820–1870) szerkesztése volt, Lukácsy Sándorral és velem együtt. Ebbe a kötetbe olyan szerzők írtak különböző fejezeteket, mint például Bényei Miklós, Ferenczi László, Gergely András, Horváth Károly, Sötér István, Szegedy-Maszák Mihály és Széles Klára. Ez a munka az 1985-ös év végéig el is készült, azonban sajnos sosem jelent meg. (Érdemes volna egyszer megjelentetni!) Szintén 1984-ben egy küldöttség tagjaként Belgrádban tárgyalt a Szerb Tudományos Akadémiával a két intézmény együttműködéséről. 1986-tól 1991-ig az *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztőbizottsági tagja volt, ő volt felelős a *Szemle* rovatért. Emellett ezekben az években betöltötte az Intézeti Közalkalmazotti Tanács elnökségének feladatkörét is.

Kölcseyvel kapcsolatos első munkája a fentebb említett komparatista kézikönyvből írott fejezet volt. Emellett a Kiss József és Martinkó András főszerkesztésében készülő második Petőfi kritikai kiadás II. és III. kötetének munkálataiban is részt vett (1983, 1997). Ez utóbbihoz kapcsolódva kapta meg következő nagy kutatási területül a márciusi ifjak irodalmi tevékenységének feldolgozását, különösen sokat tudott és még publikált is Vasvári Pál kéziratot hagyatékáról. Kutatásai közben 1987-ben Párizsban is bukkant ismeretlen levéltári adatokra a márciusi ifjakkal kapcsolatban. Az Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetével való közös munkaterv alapján órá bízta 1986-ban a készülő magyar nagyszótár 19. századi kötetéhez készülő gyűjtés főszerkesztését is. Emellett elsajátította az intézet által szervezett tanfolyamokon az új textológiai feladatok megoldásához nélkülözhetetlen számítógépes programok ismeretét. Reformkori kutatásait támogatta az Intézet, és így nem csupán az 1986-os bécsi nemzetközi hungarológiai konferencián tudott részt venni és nagy sikerű előadást tartani, hanem például az 1992-ben a kolozsvári egyetem által rendezett és a magyar irodalom egyetemesek értékeinek szentelt konferencián is, ahol elnöki feladatot vállalt, továbbá levéltári kutatásokat is folytatott Erdélyben, először Kolozsváron 1994-ben. Levéltári anyagokat gyűjtött továbbá Pozsonyban, Turócszentmártonban és Kassán is (először 1993-ban). Immár az Intézet tagjaként küldték ki tanárnak Dél-Koreába, a szöuli Hankuk Idegen Nyelvű Egyetem Közép-Kelet-Európai Intézetének magyar tanszékére (1990–1994). Magyar

nyelvet és irodalmat tanított, kétkötetes angol nyelvű magyar nyelvkönyvét a koreai hungarológiai oktatásban ma is használják. Hazatérése után megbízták a régóta tervezett Kölcsey kritikai kiadás munkálatainak társ-főszerkesztőségével – Dávidházi Péterrel együtt –, majd két év múlva a sorozat főszerkesztésével. Ő maga vállalkozott a *Versék és versfordítások* 1200 lapnyi kötetének (2001) és a *Levelezés* köteteinek sajtó alá rendezésére, ezek meg is jelentek (2005–2017, mindösszesen 4249 lap); továbbá irányította azon kollégák munkáját, akik a sorozat többi kötetét rendezték sajtó alá. Szigorú volt és eredményes. Ezt igazolja az is, hogy jelenleg már tizenkettedik köteténél tart a sorozat. Megkerülhetetlen feladata lesz Intézetünknek, hogy találjon egy új sorozatszerkesztőt, aki fel tud nőni majd Szabó G. Zoltán felkészültségéhez és munkabírásához. Más könyvei is kapcsolódnak a Kölcsey kritikai kiadáshoz. Első helyen kell említeni *A kézirattól a kiadásig (Kölcsey Ferenc verseinek szövegahagyományai)* című munkáját (1999), amelyet kandidátusi értekezése alapján dolgozott ki, és amelyben tisztázta az eljövendő kritikai kiadás textológiai alapelveit. Azután ide kell számítanunk a Kölcsey könyvtáráról szóló könyvét (*Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai*, 2010), valamint a Matúra sorozatba készült kommentáros Kölcsey-válogatást (1997), az Osiris Kiadó számára készített Kölcsey-kötetet (*Összes költeményei, Nemzeti hagyományok, Parainesis*, 2008), továbbá az OSZK és az Argumentum kiadásában megjelent *A magyar Himnusz képes albuma* című kiadványba írott nagy keletkezéstörténeti és értelmezési tanulmányát. Szabó G. Zoltán Kölcsey-kutatásait igazából azonban a Magyarok Emlékezete című sorozatban megjelent, minden szempontból újszerű és hézagpótló Kölcsey-életrajza koronázza meg (*Kölcsey Ferenc*, Pozsony, Kalligram, 2011).

Ezen a helyen nem lehet felsorolni sok-sok tanulmányát, amelyeket Vörösmartynak, Petőfinek vagy más reformkori íróknak szentelt. Azt viszont mindenképpen meg kell említeni, hogy különösen vonzódott a humoros műfajokhoz is, amit ékesen tanúsít a – nagyrészt reformkori – nyelvkönyvekből készített válogatása, a *Ne sajnálja a száját kinyitni – Társadalmi szokások a nyelvkönyvek tükrében* (Magvető, 1978), amelyhez nem sajnált előszót írni maga Örkény István sem. (Zolinak nagyon sok íróbarátja is volt, legfőképpen talán Mészöly Miklóst, Czákó Gábort és Esterházy Pétert emelném ki.) Érdemes megemlíteni pontos, tömör, és ha kell, metszően ironikus könyvkritikáit is; ezekből sokat írt például a *Négy évszak* című lapba, amely a betiltása előtti utolsó évben tulajdonképpen a Mozgó Világ reinkarnációjaként működött. Szinte kísérteties, hogy Zoli végül is halálos balesetének napján jelent meg az ÉS-ben egy cikk, amely az ő egyik ironikus tanulmányára vonatkozott, amelyet a feljelentőkről jelentetett meg a 2000 hasábjain (2007). Sosem titkolta politikai meggyőződését, ezért lehetett ő a Vásárhelyi Miklós hetvenedik születésnapjára három gépiratos példányban kiadott monumentális (három kötetes) intézeti emlékkönyv egyik szerkesztője 1987-ben. Külön kell megemlékeznünk arról a művéről, amelyhez az anyagot még az 1980-as évek elején kezdte gyűjteni zágrábi kiküldetése idején, és ahol például – nem találván más használható példányt – Pázmány Péter *Kalauzát* retorikai szempontból abból a példányból cédulázta ki, amely annak idején a szerző gyámfiának, Zrínyi Miklósnak a tulajdona volt. Itthon azután olyan erkölcsi nyomást gyakorolt rám, hogy kénytelen voltam megírni a magam részét, és így készült el a *Kis magyar retorika* (1988), amelyet azóta már

kétszer is újra megjelentettek (1997, 2016), ugyanis addigra már a könyvtárakból is ellop-ták az első kiadás példányait. Azt kell mondani, hogy igen vidám munka volt; vagy két hónapon keresztül minden délután találkoztunk, és szép lassan megírtuk az egészet; ahogy mentünk végig a görög és latin retorikai terminológián, hol neki jutott eszébe egy lehetőleg jó abszurd példa, hol nekem. Mindenesetre annak nagyon örültünk, hogy a vége felé, az allegória bemutatására találtunk egy meglehetősen aktuálisnak tűnő Kossuth Lajos-idézetet, amelyben a jeles rétor az oroszokat szidja, amiért megszállták Lengyelországot. Végül is az ember, még ha filosz is, nem szakadhat el a rögválóságtól...

Egyetemi doktori értekezését az 1988–1989-es tanévben védte meg, kandidátusi értekezését 1995-ben, majd ő volt a legelső irodalomtörténész, akinek az MTA doktori tanácsa engedélyezte, hogy ne hagyományos értekezést, hanem a Kölcsey kritikai kiadás monumentális I. kötetét nyújtsa be doktori disszertáció gyanánt. Ezáltal mintegy ő érte el, hogy a textológia mint tudományág megkapta azt a hivatalos elismerést, amelyet sokáig hiába próbált meg kivívni. Érthető, hogy a még 1996-ban neki ítelt Oltványi Ambrus-díj után a Kölcsey-filológia terén elért eredményeiért 2011-ben megkapta a Tarnai Andor-díjat s ugyanabban az évben a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét is.

Voltunk együtt Zágrábban, Belgrádban, Olaszországban, de Kínában is. Csöcsiang tartományban, Hangcsoutól délre. Itt mindkettőnknek verset kellett írni egy csörgedező patak partján, ahol tündérnek öltözött hostessek finoman díszített porcelán pálinkáscsészéket eregettek le a vízbe, és aki sikeres verset írt, az kapott egy nyeletnyit. (Ez a Költők Parkjában volt, ahol a Kr. u. 3. században egy költő- és alkoholistakompánia unalmában feltalálta a kalligráfiát, és a kertben alkalmazott tündérek nemcsak magát a verset, hanem a szépírást is bírálták. Mit meg nem tesz az ember, hogy tovább ihassék!) Elmentünk egyszer Kávára, ez Pesthez közel van, és – mivel akkor a költő Szemere Pálnál lakott – Kölcsey háromszor is volt ebben a picinyke faluban. Itt írta például *Borkirály* című gyönyörű versét 1814-ben. Ez anakreóni bor- és szerelemkultuszról dalol, de Kínában is elmenne. Voltunk együtt Aszódon is, ahol a mai napig őrzik a múzeumban a kisdíák Petőfi egykori könyvtári kölcsönzéseinek listáját; Zoli végignézte, és elégedetten bólogatott, mert e könyvek nagyobb részét már olvasta.

Az elmúlt két évben folyton ex libriseket ragasztott a könyveibe. Több ezer, válogatott és nagyon ritka könyvekből álló gyűjtemény, amely nélkülözhetetlen mindenkinek, aki nem elégszik meg azzal, hogy egész nap a levéltárban vagy az Akadémiai Könyvtárban ül, hanem még otthon is tovább akarja folytatni az időutazást Petőfivel vagy Kölcseyvel. Mondta, hogy ha egyszer meghal, a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumé lesz az egész könyvtára.

Mit tegyünk Édes Barátom? Egymás után jár el bennünket a' sor; meg kell adni magunkat. A' philosophia, 's a' philosophiánál jobb és boldogítóbb vallás segítsen bennünket azon iszonyodást eltűrni, melly az illyen scénák feltűntekor a' gyöngye emberi természet felriasztja. (Kölcsey – Kende Zsigmondhoz, 1823. augusztus 21.)

Szörényi László